

НАЦІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ
ІМ. Т. Г. ШЕВЧЕНКА НАН УКРАЇНИ

3(729) • 2023

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ ЖУРНАЛ • ВИХОДИТЬ 6 РАЗІВ НА РІК
ЗАСНОВАНИЙ У СІЧНІ 1957 р. • КИЇВ

ЗМІСТ

ВІЙНА І ЛІТЕРАТУРА

БОЙКО Надія. Силуети етнообразів у західноукраїнській військовій прозі першої половини ХХ ст.	3
ПРИЛІПКО Ірина. Реальність і пам'ять війни у щоденнику Олесь Гончара ..	19
ГЕРАСИМЕНКО Ніна. Сучасна військова проза: жанрово-стильова типологія	35

ЧАС ТЕПЕРІШНІЙ

ГОРБОЛІС Лариса. Чорнобиль як текст у творах Маркіяна Камиша	50
ЗАВАДСЬКА Вікторія. Художні особливості роману Марини Гримич «Клавка»	66

ШТРИХИ

БОРОНЬ Олександр. Шевченкові відвідини Ілеської Захисти (з коментарів до повісті «Варнак»)	81
БУРКУТ Костянтин. «Вікторія» Кнута Гамсуна: до 125-річчя першої публікації. Деякі зауваги щодо новітніх перекладів повісті	85

НАПИСАНЕ ЛИШАЄТЬСЯ

Малознама рецензія на книгу Марії Деркач «Леся Українка. Неопубліковані твори». <i>Переднє слово, підготовка тексту Тетяни Голяк</i>	91
--	----

РЕЦЕНЗІЇ

ЧАПЛЯ Ольга. Між метафізикою і містикою: пошук Богородиці в наших перших літописах [Федорак Н. Богородиця в давньоруській літописній історії: метафізика імені та присутності]	99
--	----

САБАТ Галина. Художнє відтворення єврейської проблематики у творах Івана Франка [Колесник А. Єврейська тематика в художній прозі Івана Франка: реалістичні та натуралістичні аспекти]	102
БРИСЬКА Орислава. Шляхом гуманізації в українському перекладознавстві [Зорівчак Р. З любов'ю до науки та життя]	105
КОВАЛЕЦЬ Лідія. Соціально заангажовані. Монографія про літературну інтелігенцію, котра служила народові [Гуйванюк М. «На шляху поступу ми лиш каменярі...» Українська літературна інтелігенція в суспільно-політичному та культурно-освітньому житті Галичини й Буковини (кінець XIX — початок XX ст.)]	108

В ІНСТИТУТІ ЛІТЕРАТУРИ

ПАВЛЕНКО Ірина, ТОРКУТ Наталія. Науково-мистецький форум «Музи не мовчать!»	112
ДЯДИЩЕВА-РОСОВЕЦЬКА Юлія. Наукові читання пам'яті професора Станіслава Росовецького	115

ЛІТОПИС ПОДІЙ

КАМІНСЬКА Юлія. Автори его-документів проти війни та насильства. Історичні паралелі	117
БОРОДЦА Світлана. Ювілейна Лепківська конференція в Тернополі	119
БАГАН Олег. Всеукраїнська наукова конференція, присвячена літературному процесу в Галичині останньої третини XIX ст.	121
НОГА Геннадій. Міжнародна наукова конференція до 90-річчя Олекси Мишанича	123
МУКАН Анна. 209-та річниця від дня народження Тараса Шевченка в КНУ	125

НАШІ ПРЕЗЕНТАЦІЇ

Виявляється, ти був у підвалі Маріупольського театру, Боже! Збірник поезії; Компаративні дослідження австрійсько-українських літературних, мовних та культурних контактів. Т. 9: Віденський період у житті і творчості Мелетія Кічури	18, 126
---	---------

До уваги авторів! Редакція не приймає до друку опубліковані в інших виданнях матеріали та застерігає щодо передруку статей, розміщених у журналі «Слово і Час», без належного покликання

Редакція не завжди поділяє погляди авторів

Рекомендувала до друку вчена рада
Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України,
протокол № 5 від 15.06.2023

Комп'ютерна верстка *Ніни Кучеренко*

Підп. до друку 28.06.2023. Формат 70 × 108/16. Гарн. Garamond Premier Pro.
Ум. друк. арк. 10,08. Обл.-вид. арк. 9,55. Тираж 187 прим. Зам. № 6680

Видавець та виготовлювач ВД «Академперіодика» НАН України,
01024, Київ, вул. Терещенківська, 4

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 544 від 27.07.2001

Лідія КОВАЛЕЦЬ

**СОЦІАЛЬНО ЗААНГАЖОВАНІ.
МОНОГРАФІЯ ПРО ЛІТЕРАТУРНУ
ІНТЕЛІГЕНЦІЮ, КОТРА
СЛУЖИЛА НАРОДОВІ**

**Рецензія на книгу: *Гуйванюк М.* «На шляху
поступу ми лиш каменярі...» Українська
літературна інтелігенція в суспільно-політичному
та культурно-освітньому житті Галичини
й Буковини (кінець ХІХ — початок ХХ ст.):
монографія.**

Чернівці: ДрукАрт, 2021. 408 с.

Монографія чернівецького науковця Миколи Гуйванюка — результат його багаторічної праці. І я добре розумію, скільки цієї праці стоїть за огромом возведених у систему імен, фактів, характеристик. Бувало, у холодні зимові чи і спекотні літні «канікулярні» часи ми стрічалися з п. Миколою у відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, у бібліотеках та архівах Львова, не кажучи про наші «перетинання» на конференціях, на сторінках збірників, записках у читацьких формулярах тощо. Утім, як виявилось, географія походів М. Гуйванюка у світ архівних установ значно ширша за сказану, бо до розгляду залучено рідкісні, а то й зовсім невідомі раніше матеріали Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України в м. Києві, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного історичного архіву України у м. Львові, Центрального державного кінофотоархіву України імені Г. С. Пшеничного, Державного архіву Чернівецької області. Та й сумарна кількість указаних джерел вражаюча: розташовуючись після кожного розділу, вона в підсумку налічує, мабуть, сотні одиниць, а включає не лише знані монографії, а й видання рідкісні, зібрання творів багатьох письменників, студії, їм присвячені, мемуаристику, епістолярії, матеріали величезної періодики тощо. Це праці як із рідного терену, так і видання іншомовні (польські, німецькі, англійські, румунські, російські). Утім, науковий текст — то завжди айсберг, тільки мала частина якого «на поверхні».

Загалом контент обговорюваної джерельної бази визначається стосунком до унікальної теми, що охоплює дві величезні площини на їх узаємоперетині: вивчаються ж бо не просто суспільно-політичні, економічні, громадсько-культурні, релігійні, науково-освітні процеси, що мали місце в Галичині й на Буковині в кінці XIX — на початку XX ст. і свідчили про національно-культурне відродження українства на політичному рівні; ці процеси вивчаються у взаємозв'язках із процесами історико-літературними, життєтворчістю та позалітературною діяльністю фактично всіх причетних до нашого письменства осіб, котрі працювали в цій добі ще й на громадському полі. М. Грушевський не дарма назвав український рух «винятково літературним», а С. Єфремов так образно окреслив місію галицьких та буковинських творчих сил: «За часів національного присмерку, коли неволя посіла була все наше життя, вони боролись проти реакції так державної, як і громадської, силкуючись розвіяти тумани, що густо накрили українську справу» [1, 539].

Монографія М. Гуїванюка містить докладну й виважену характеристику того, як долалися ці тумани, — через участь літературних діячів (письменників, публіцистів, редакторів часописів) у налагодженні діяльності різноманітних господарських організацій; впливи на страйковий рух селян та боротьбу з лихварством і пияцтвом; вирішення проблеми еміграції галицького та буковинського селянства; співпрацю літераторів з українськими політичними партіями; участь у виборчих процесах та русі за емансипацію жінок; участь у релігійному житті, у просвітніх інституціях, розвитку українського шкільництва, вищої освіти тощо. Подібного комплексного аналітико-синтетичного дослідження цих глобальних процесів, точніше — участі в них літераторів досі не проводилось, розпорошені матеріали, розрізнені зусилля вчених щодо тем часткових були не відстежені, що й судилось звершити буковинському історикові.

Примітно, що, перед тим як характеризувати громадянську місію українських літературних сил із тоді півавстрійської території, уже спочатку М. Гуїванюк цілком резонно з'ясує питання про соціальне походження, особливості становлення такої інтелігенції, її загальну структуру. Різнопланова методика, зокрема можливості просопографії, дали змогу авторові вміло застосувати і проблемний, і особистісний підходи до з'ясування цілої низки питань. Ідеться, як сказано, про походження представників інтелігентської спільноти, їхній освітній рівень, професійне спрямування, політичні інтереси літераторів тощо. Значна частина цих людей була вигодувана, як казав І. Франко про самого себе, «чорним селянським хлібом», та ще більше осіб походили з духовенства, порівняно менше — з родин дрібних державних службовців, учителів та ремісників. М. Гуїванюк скрупульозно визбирав і подав дані про особливості гімназійного та університетського навчання-зростання літераторів у закладах не тільки Львова, Чернівців, Станіславова, а й фактично цілої Європи, сформулювавши в підсумку один із важливих у цьому зв'язку висновків. Він стосується зміни ідеалів: що освіченість на зламі століть «посіла почесне місце в суспільній ієрархії, в той час як шляхетське походження та родовитість не давали колишніх переваг у суспільстві» (с. 352—353). Тож треба думати, що саме висока інтелектуальна спроможність творчих сил, їхнє громадянське зростання під впливом світового й питомого досвіду, здобутки у сфері письменства, окремі з яких сягнули європейського рівня, посприяли тому, що на зламі століть у галицько-буковинський простір разом із відновленням етногенетичної пам'яті інтелігенції прийшло і її, інтелігенції, нове світовідчуття, настали якісні реальні зміни на різних ділянках життя, як і неймовірно складні випробування.

Заявлена проблематика обговорюється автором через великий фактаж, частки зовсім новий, досі не введений у науковий обіг. Подібний підхід завжди робить навіть науковий виклад жвавішим, а висновки — переконливішими. Так, довідуємось, як саме В. Стефаникові вдалося здобути мандат депутата до австрійського парламенту; і про окремі й нефахові дії та поразки в економічних справах

С. Смаль-Стоцького; і що в кредитній касі «райфайзенка» серед інших працювала К. Малицька; що це завдяки наполегливості Н. Кобринської під патронатом НТШ та УГКЦ почали створюватись захоронки — дитячі дошкільні установи; що це І. Бажанський залучив Є. Ярошинську до антиалкогольної пропаганди; що в Леся Мартовича є на тему цієї боротьби досі не друквана драма; що перед Першою світовою війною в Чернівцях навіть організувались курси вищої народної освіти для селян; що відомому своїм надскромним буттям М. Павликові на 40-річний ювілей його творчої діяльності представники нашого трудового заробітчанства надіслали в дарунок 16 дол., і що він, М. Павлик, звернув увагу на те, про що ми й сьогодні мовимо несліливо, — на негативний бік еміграції, а саме «на поступове занедбання переселенцями елементів своєї національної ідентичності, мови, народної ноші, звичаїв тощо» (с. 215).

У монографії пояснюється також, чому все-таки представникам української літературної еліти не вдалося повною мірою замінити еліту політичну: вказується на внутрішні конфлікти (конфлікти між «своїми»), складнощі у знаходженні компромісів, певний консерватизм та інертність, схильність до формування й поширення окремих штучно створених догм і т. под. У цьому зв'язку на гадку спадає нашумілий принциповий вирок, який виніс своїм інтелігентним сучасникам та й загалом русинам як расі стривожений І. Франко в передмові до збірки «*Obrazki Galicyjskie*» — расі «обважнілій, незграбній, сентиментальній, позбавленій гарту і сили, так мало здатній до політичного життя на власному смітнику, а такій плідній на перевертнів найрізномоднішого сорту» [2, 30]. Подібні контрверзи так само активізували громадську думку, не кажучи, що засвідчували труднощі нашого поступу.

Важливо, що М. Гуїванюк приділяє чимало спеціальної уваги діяльності русофільських сил на галицько-буковинських теренах, правда, підходить до деяких оцінок, як нам видається, трохи спрощено (що це, мовляв, була ідейна та політична орієнтація на Росію, позиціонування себе як захисників українських селян від утисків з боку польських шовіністів). Наша теперішня переповненість антимосковським настроєм і бажанням не віддавати ворогові ані крихти свого має спонукати нас вдумливіше вивчити персональну діяльність кожного з русофілів: мусимо визнати, де є для цього підстави, що публічні і ніби й промосковські декларації в деяких осіб явно розходилися з їхньою практичною (зокрема науково-просвітницькою) діяльністю, більше таки українофільською за змістом, як це було, скажімо, в Г. Купчанка. Участь цього вченого, письменника, громадсько-культурного та політичного діяча в організації на Буковині читалень, позичкових, ощадничих кас, як і його студії з української етнології та фольклористики, не кажучи про сповнену ностальгії та української фольклорної поезики віршовану творчість, дають зрозуміти, що, живучи у Відні, може, й на російські гроші, та не для свого блага, а для блага «найменшого брата» — селянства, неодноразово навідуючись на буковинський терен, він не тільки не розірвав пуповину свого зв'язку з рідним, українським, а й, сам того не усвідомлюючи як слід, завзято працював на її зміцнення і в тій праці завчасно сконав.

То, може, є сенс не так категорично відкидати з активу нашої національної історії подібний непростий досвід як, мовляв, деструктивний, натомість упевненіше говорити про таких діячів як представників національної еліти, адже вони теж вели по-своєму значущу культурно-патріотичну роботу, яка так само наближала українське національне відродження. А помилки, хитання, зосібна і специфіка їхньої суперечливої мовної поведінки, відобразили закономірні труднощі розвитку національної самосвідомості. Про це вже писали польські та й наші історики, яких, зрештою, цитує сам М. Гуїванюк. Відповідно, і порушене питання про мовний чинник у контексті українського націотворення вочевидь не зводилося тільки до боротьби між прихильниками фонетичного та етимологічного письма, адже ситуація в Гали-

чині й на Буковині була в цьому плані ускладнена ще й домінуванням тут німецької, польської та румунської мовних традицій, домінуванням, що завше сягало площин політичних. Деякі українські письменники намагалися в різний спосіб і на різних рівнях протидіяти цьому тискові.

Тож висновок дослідника виглядає цілком логічним:

В умовах тогочасних реалій, коли українська спільнота не мала достатньої кількості власних політиків, чиновників та інших категорій осіб, задіяних в організації діяльності українських інституцій політичного, суспільного та економічного спрямування, представники української літературної інтелігенції виявилися найорганізованішою суспільною групою, яка, маючи певний авторитет та впізнаваність у суспільстві, спробувала заповнити цю прогалину (с. 353).

Звернемо увагу на кілька інших моментів. Як нам видається, при створенні такої масштабної картини, котра постає в монографії, варто було більше акцентувати, а то й спеціально казати про когорту літературних діячів — репрезентантів інших частин України та й поза неї, котрі на зламі століть інтелектуально, морально, фінансово прилучилися до національного громадсько-політичного та громадсько-культурного життя в Галичині й на Буковині. Чого вартий феномен О. Кониського, якого М. Грушевський поіменував найвизначнішим галицьким письменником 1870—1880-х років.

Вочевидь певна небезпека, як на нас, таїлася і в спробі М. Гуйванюка статистично конкретизувати відомості про літературний загаль, котрий діяв у Галичині й на Буковині в досліджуваній час (заявлено про 120 осіб). Тоді як у різних таблицях, що винесені автором у додатки й візуалізують матеріал, не знаходимо згадок про окремих безперечних достойників. Так сталося, приміром, із відомостями про Данила Тянякевича (1842—1906), Дениса Лукіяновича (1873—1965), Лева Турбацького (1876—1900). Тож М. Гуйванюкові з огляду на багатство, широчінь іменного складу літературної інтелігенції бодай у згаданих таблицях варто було зазначити після рядів прізвищ «та ін.», при цьому не вказувати конкретної кількості тих чи тих осіб, бо, виходить, їм «нести числа» — обдарованих та соціально активних. Окремі ж неточності, що трапляються в таблицях і в самому тексті монографії, мусять бути усунуті в її наступному виданні.

І ще. Хотілося б знати про безперечне розуміння автором наукової перспективи своєї теми і мати бодай начерк того, як покоління, що жили і творили літературу, громадсько-політичну, громадсько-культурну думку та справу в Галичині й на Буковині в кінці XIX — на початку XX ст., вплинули на майбутній розвиток українства. Адже це був поступ у легіони Українського січового стрілецтва, в ГУЛАГи, еміграцію зовнішню та внутрішню як протидію новим спробам свого поневолення і навіть поступ у час теперішній — уже понадстолітньої давності. Наша сила і слава, як і наші промахи, — це своєрідний шлейф, котрий має свою історію і завжди з нами. Подібні дослідження й виконуються не просто задля пізнання минулого, а великою мірою задля здобуття досвіду на майбутнє.

Аналізована монографія вже вписана в науковий історичний, історико-літературний, суто культурологічний контекст, і залишається побажати їй сповна виконати свою важливу місію.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Єфремов С.* Історія українського письменства. Київ: Femina, 1995. 686 с.
2. *Франко І.* Дещо про себе самого // *Франко І.* Вибрані твори: У 3 т. Дрогобич: Коло, 2004. Т. 3. С. 29—30.

Отримано 25 січня 2023 р.

м Чернівці